XVII. ASIRDA BİR ÂLİM VE ŞÂİR SÛFÎ: ABDÜLAHAD NÛRİ EFENDİ

Necdet YILMAZ (*)

Özet

Abdülahad Nûri Efendi, XVI. yüzyılın sonunda Sivas'da, bir şeyh ve âlim ailesi içinde doğmuştur. Küçük yaşta İstanbul'a gelerek burada zâhirî ilimleri tahsil etmiş, ardından Halvetiyye mektebi usûlünce aynı zamanda dayısı da olan mürşidi Abdülmecîd-i Sivâsî rehberliğinde tasavvufî eğitimini tamamlamıştır. İlk irşad deneyimini Midilli adasında geçirdikten sonra dönemin şeyhülislâmının daveti üzerine İstanbul'a dönerek hayatının sonuna kadar görev yaptığı Mehmed Ağa tekkesine postnişin olmuştur. Bu arada İstanbul'un en büyük camilerinde Cuma vâizliği görevini de icra etmiştir. Nûri Efendi, Halvetiyye tasavvuf mektebi içerisinde "Sivâsiyye" diye anılan bir şubenin müessisi olması yanında, çok sayıda eserler kaleme almış seviyeli bir âlim ve aynı zamanda kuvvetli bir şâirdir. Tasavvufî anlayışına Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Yunus Emre'nin önemli etkisi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Abdülahad Nûri, Halvetiyye, Sivâsiyye, âlim, şâir.*

Abdulahad Nuri Effendi: A Scholar, Poet, and Sufi in the 17th Century

Abstract

Abdulahad Nuri Effendi was born to a family of sheiks and scholars in Sivas in the late 17th century. As a child, he went to Istanbul, and was educated in external (zahiri) sciences, and then, completed his tasawwuf training under the guidance of his murshid Abdulmejid-i Sivasi, who was at the same time his maternal uncle, in the line of the Halwetiyye order. After his first irshad experience in Mythilene, he returned to Istanbul upon invitation by the sheikalislam, and became a postnishin in Mehmed Agha Tekke until his death. He also gave Friday preaches in big mosques in Istanbul. Nuri Effendi established a branch called "Sivassiye" within the Halwetiyye tasawwuf school, and he was prominent scholar and versatile poet with numerous works. Muhyiddin Ibn al-Arabi and Yunus Emre were very influential on his tasawwuf view.

Key Words: *Abdulahad Nuri, Halwetiyye, Sivassiye, scholar, poet.*

*) Dr.
(e-posta: neyilmaz172@hotmail.com)

Giriş

İslâm dîninin, doğuşunu takip eden kısa süre içerisinde büyük coğrafyalara yayılmasının ana etkenlerinden biri -belki de birincisi- hiç şüphesiz bu dinin bünyesi içinde barınıp gelişen tasavvuf cereyanı olmuştur. "İlk devirlerden itibaren İslâm'ın özüne inerek, onu en iyi şekilde anlayıp, duygu, düşünce ve davranışlarını tam manasıyla Allah ve Rasûlü'nün iradesine tabî kılmayı gaye edinen tasavvuf ve tarîkat mensupları, İslâm dinini gayri müslim toplumlara tebliğ edip yaymayı en önemli vazîfelerinden biri kabul etmişlerdir. Bunun içindir ki, kendilerini Hak yolunda seferber eden ve her türlü fedakârlığı göze alan sûfî dervişler, pek çok bölgelerde yoğun bir tebliğ faaliyeti sürdürerek, oralardaki insanlara İslâm'ı tanıtıp sevdirmişler ve müslüman olmalarına vesile olmuşlardır."[1]

Türklerin de toplum olarak İslâmiyeti benimsemelerinde en önemli âmil, topluluk içerisinde faaliyet gösteren sûfî dervişler olmuştur. Bu aşamadan sonra da tasavvuf gerek halk gerekse idareciler tarafından büyük hüsnü kabul görmüştür[2]. Tasavvuf târihinde, tarikatleşme süreci ile Türklerin İslâmlaşma döneminin aynı zamana rastlamış olması ayrıca kurulan tarikatların Asya Türk muhitinde teşekkül etmesi Türklerin hem İslâm'ı kubulleri hem de ona hizmetlerinin tasavvuf ve tarikatler yoluyla olması açısından dikkate değer bir husustur. Yine Türk fikir tarihinin en önemli şahsiyetleri, doğrudan ya da dolaylı yoldan tasavvuftan gıdalanmış isimlerdir.

"Hz. Peygamber (sav)'in 628 yılında Heraclius'a gönderdiği mektupla, müslümanlar, Anadolu'yla ilk kez irtibat kurmakla kalmamış; bizzat Efendimiz tarafından bu coğrafî bölgenin de İslâmlaştırılması gerektiği ortaya konulmuştur."[3] Gerek bu idealin kuvveden fiile geçirilmesi gerekse dünyayı kasıp kavuran Moğol istilâsının tazyîkiyle ecdâdımız Anadolu'yu kendileri için yeni vatan seçmişler kısmen balkanlardan, büyük topluluklar halinde de Orta Asya'dan gelerek burayı iskân etmişlerdir. Bu iskân faaliyeti gelişigüzel olmamış, ustaca bir siyaset gözetilmiştir. Ö. Lütfi Barkan'ın "Kolonizatör Dervişler" diye nitelendirdiği bu topluluklar, yerleştikleri bölgelerin imarı yanında, gerek önceki hıristiyan unsurların, gerek bu göçlerle meydana gelen kitlelerin İslâm potasında yoğurularak, bunlar arasında İslâm kardeşliğinin, kültür ve irfânının geliştirilip, İslâm'ın müesseseleşip, kalıcı bir hale gelmesinde; sosyal bünyenin kaynaştırılıp bir sevgi medeniyetinin oluşturulmasında büyük roller üstlenmişlerdir.

Sûfî dervişler kitlelerin dînî, ahlâkî, içtimâî ve kültürel bütünlüklerini temin etme yanında İslâm'ın hizmetkârı ve hâmîsi olarak gördükleri devlete bağlılıklarını da sağlamışlardır. Buna mukabil devlet de onlara bir takım imtiyazlar ve haklar bahşetmiş; idareciler bağlıları ve bendeleri arasına girmişlerdir. Bu karşılıklı anlayış ve yardımlaşma da içinde bulundukları toprakların kısa süre içerisinde ellerine geçmesine ve İslâmlaşmasına vesile olmuştur.

1) Osman Türer, "Batı'nın İslâm'ı Tanımasında Tasavvufun Rolü", *Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf* (haz. Coşkun Yılmaz), İst., 1991, 143.

2) Türkler'in tasavvufla ilk alakaları ile ilgili olarak bk. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 6. Baskı, Ankara 1976, 17-20.

3) Mehmet Akkuş, "Tasavvufun Anadolu'ya Girişi ve İslâmlaşmada Rolü", *Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*, İst., 1991, 133.

Bütün bu faaliyetlerin üzerine doğudan Hz. Mevlânâ (v. 672/1273) ile batıdan Muhyiddin İbnü'l-Arabî (v. 638/1240) ile gelen derinlikli tasavvuf anlayışı, Sadreddîn-i Konevî (v. 673/1274), Müeyyidüddîn-i Cendî (v. 691/1292), Sa'düddîn-i Fergânî (v. 699/1300), Seyyid Burhâneddîn-i Muhakkik Tirmizî (v. 639/1241), Evhadüddîn-i Kirmânî (v. 634/1237), Şeyh Necmeddin Dâye (v. 654/1256), Fahruddîn-i Irâkî (v. 688/1289), Afifüddîn-i Tilemsânî (v. 690/1291), Hacı Bektâş-ı Velî, Ahî Evren, Yunus Emre ve daha pek çok Hak aşığı ile de desteklenerek bu insan topluluklarının hakim rengini ve İslâm anlayış ve yorumunu meydana getirmiştir[4].

Anadolu'daki bu tasavvufî hareketlilik bütün halk tabakalarına da yayılarak kısa sürede büyük bir hıza kavuşmuş her tarafta tekkeler, zâviyeler inşâ edilmiş, insanları kemâlâta yönlendiren çok sayıda tasavvuf mektebi mantar gibi biter olmuş[5], Anadolu, âdetâ bir sûfîler ve dervişler yatağı haline gelmiştir.

Osmanlı ve Tasavvuf

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna tesadüf eden yıllarda Anadolu zengin bir "Beylikler" mozayiği arzediyordu. Her beylik daha güçlü olmanın yollarını ararken komşu beyliklerle de uğraşıyordu. Bu devlet, kurulduğu yıllarda hemen yanı başında Anadolu topraklarında yetişen Yunus adlı bir erenin, bir Allah dostunun yaşadığını belki de bilmiyordu. Ama Yunus'un "gelin tanış olalım" teklifinin, "sevelim-sevilelim" parolasının bu gazi devletinin temelindeki harç olmadığını söylemek mümkün değildir[6]. "Osmanlı Devleti'nin altı yüz seneden fazla te'sir ve nüfûzunu devam ettirebilmiş olmasını, ilk sultanların devletin temellerini sağlam esaslar üzerine kurmuş olmalarında aramak gerekir."[7] Devletin kurucusu Osman Bey'in kuruluş döneminde medrese ile tekkeyi bir arada yaptırması, Dursun Fakih ile Şeyh Edebâlî'ye aynı hürmet ve bağlılığı göstermesi ve Edebâlî'nin elinden "gaza kılıcı" kuşanması onun devletin bekâsı için gösterdiği titizliğinin birer göstergesidir[8].

Osmanlı sultanlarının ve devlet adamlarının hemen hemen tamamı tasavvuf ve tarîkat erbâbına karşı hüsnü kabul göstermişlerdir. XV. asır başlarından itibaren hızlı bir yayılma dönemine giren, Mevleviyye, Nurbahşiyye, Kâdiriyye, Bayrâmiyye, Halvetiyye,

4) Bu sûfî toplulukları ve fonksiyonları ile ilgili olarak bk. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler: İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, II (1942), 279-304; Köprülü, 201-203; H. Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı*, İst., 1982, 14-15; Osman Çetin, *Anadolu'da İslâmiyetin Yayılışı*, İkinci Baskı, İst., 1990; Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, Ankara 1991; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 5. Bsk., İst., 1997, 299-301.

5) Köprülü, 204.

6) Mustafa Kara, "Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar", *Osmanlı Ansiklopedisi, Tarih/Medeniyet/Kültür*, I-VII, İst., 1996, I, 191.

7) H. Kâmil Yılmaz, "Osmanlı Sultanları ve Mutasavvıflar", *Mavera*, VIII/92-95 (1984), 92. Bu konu ile alakalı iki önemli çalışma için bk. Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, İst., 1977; İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, İst., 1984.

8) Yılmaz, a.g.m., 93.

Bektâşiyye ve Nakşbendiyye tarîkatı ileri gelenleri de devletin bekâsı ve İslâm dîninin yayılması için idâreciler, ilim adamları ve ordu mensupları ile elbirliği etmişlerdir.

Osmanlı tasavvuf ricâli, genel tasavvuf kültürüne, fikir ve düşünce yeniliği olarak çok fazla katkıda bulunmamakla birlikte, tasavvufu ferdî cihaddan çıkarıp, içtimaî cihad haline sokan, tekke anlayışını müesseseleştirerek bunu toplumun her ferdine ve her ihtiyacına uzanan bir anlayış haline getirmişlerdir[9]. Bu dönemde tekkeler, gönül terbiyesi mektebidir, güzel sanatlar akademisidir, bilgi ve iletişim merkezidir, spor alanıdır, şifâhânedir, siyâsî, askerî, içtimâî ve iktisâdî ahlâkın, birlik ve berâberlik ruhunun ilmek ilmek işlendiği yuvalardır[10].

Halvetîlik, bu yuvalara kaynaklık eden ve Osmanlı toplumunu en fazla etkilemiş tarîkat olarak karşımıza çıkmaktadır. İran'da doğmuş olmasına rağmen Anadolu'da en çok yayılan tarîkat durumundadır.

XVII. Yüzyıl Osmanlısı

İncelememize konu teşkil eden Abdülahad Nûri Efendi de Halvetiyye irfan mektebinin Şemsiyye koluna bağlı kendi adına Sivâsiyye isimli bir şube te'sis edecek kadar tesirli bir şahsiyettir. XVI. yüzyılın sonunda dünyaya gelmiş, yedi Osmanlı hükümdarının hüküm sürdüğü bir dönemde yaşamış ve bir sonraki yüzyılın ortalarında vefat etmiştir. Bu yıllarda Osmanlı hâkimiyetinin coğrafyası yirmi milyon kilometrekareyi bulmuştur. Dünyanın en büyük kudreti hâlâ Osmanlı Devleti'dir. Fakat bu dönem Osmanlı devletinin siyâsî, içtimâî, askerî ve iktisâdî yönden sıkıntıda olduğu bir devredir.

Osmanlı'nın ilk devirlerinin aksine padişahlar genç ve tecrübesiz olarak iş başına gelir, savaşlara katılmazlar. Sarayda "vâlide sultan"lar ve çeşitli dalkavuklar etkili olmaya, dolayısıyla yönetici kadrolarda insan unsuru çözülmeye başlar. Eğlence, lüks ve israf yaygınlaşır. Osmanlı devleti 1593'ten sonra Avusturya (Habsburg) savaşlarına girer. Batıda İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya ile didişirken, doğuda da İran ile uğraşmak zorunda kalır. İçerde "Celâlî isyanları" denilen bir takım eşkiyalık hareketleri görülür. Bütün bunlar ve IV. Murad'ın cülûsuyla beş senede dört defa saltanat değişikliği, hazinenin boşalmasına, askerin moralinin çökmesine sebep olur.

Medreselerde müderrislikler ehliyetsiz kimselere verilir. Bu hal düşünen ve üreten tipler yerine tepkici zihniyete sahip kimseleri ortaya çıkarır[11].

9) Mustafa Kara, "Osmanlılarda Tekke Siyaseti", *Hareket*, IX/109-110 (1975), 36.

10) Osmanlı Devleti'nde tekkelerin fonksiyonları ile alakalı bk. Osman [Nuri] Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, I-V, İst., 1939-43, I, 192-209; Kara, a.g.m., 36-41; a.mlf., *Tekkeler ve Zaviyeler*; a.mlf., "Medeniyet Tarihimizde Tekkeler ve Zaviyeler", *Türk Yurdu*, XVIII/50 (1998), 108-115; M. Baha Tanman, *İstanbul Tekkeleri'nin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri* (doktora tezi, 1990), İstanbul Üniv. Sos. Bil. Enst., I, 172 vd.; Nâlân Bilge, "Spor Tekkeleri", *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara 1994, 2191-2200.

11) Medrese ve medreselilerin bu dönemdeki durumu için bk. Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İst., 1983; Ali Uğur, *The Ottoman Ulemâ In The Mıd-17 th Century, An Amalysıs of The Vakâ'iü'l-Fuzalâ of Mehmed Şeyhî Efendi*, Berlin 1986; İlber Ortaylı, "Ulema Semtlerinde Gezinti", *Tarih ve Toplum*, V/30 (1986), 36-42; Mehmet İpşirli, "Osmanlı İlmiye Mesleği Hakkında Gözlemler (XVI-XVII. Asırlar)", *Osmanlı Araştırmaları*, VII-VIII (1988), 273-285; İsmail Hakkı

Bütün bunlara mukabil bu dönemde edebiyat canlılığını muhafaza etmektedir. Önceki devirlerin zaferlerle dolu, zengin ve muhteşem hayatı henüz halkın zihinlerinde yaşamakta, biraz geç de olsa edebiyata yansımaktadır. Padişahlar, şeyhülislamlar ve yüksek dereceli devlet memurları ya bizzat şairdir ya da onları koruyup gözetmektedir[12].

Mutasavvıfımız Nûri Efendi'nin yaşadığı XVII. asrın ilk yarısında tasavvufî alanda da bir canlılık söz konusudur. Bu devirde tasavvuf erbabı arasında; Celvetiyye tarîkatının kurucusu Aziz Mahmûd-ı Hüdâyî (v. 1038/1628)[13], Kâdiriyye tarîkatının Osmanlı ülkesinde yayılmasına ön ayak olan İsmâil-i Rûmî (v. 1041/1631), Nûri Efendi'nin şeyhi Abdülmecîd-i Sîvâsî (v. 1049/1639)[14], Ramazan Mahfî (v. 1052/1616), Mesnevî Şârihi İsmâîl-i Ankaravî (v. 1041/1631)[15] gibi önemli şahsiyetler yetişmiştir.

Adı geçen dönemin en dikkat çekici tarafı tasavvuf ehline karşı hasım, kendilerine "Kadızâdeliler" veya "Fakılar" denilen bir vâiz gurubun ortaya çıkması olmuştur. Bazı saray mensuplarının bunları tutması neticesinde tekkelerin basılması, bazı şeyhlerin ölümle tehdit edilmesi gibi çirkin hadiseler vuku bulmuştur. Bu mücadele karşısında mutasavvıflar da işi fiilî bir eyleme dönüştürmeden kendilerini sözlü ve yazılı olarak savunmuşlardır. Çeşitli aralıklarla her iki taraftan da birer ismin sahneye çıktığına şahit olmaktayız. Bunlardan Kadızâde Mehmed Efendi'nin karşısında Abdülmecîd-i Sivâsî Efendi'yi, Üstüvânî Mehmed Efendi'nin karşısında da bahse konu ettiğimiz Abdülahad Nûri Efendi'yi temsilen görmekteyiz[16].

Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988; M. Hulûsi Lekesiz, *Osmanlı İlmî Zihniyetinde Değişme (Teşekkül-Gelişme-Çözülme= XV-XVII. Yüzyıllar)* (yüksek lisans tezi, 1989), Hacettepe Üniv. Sos. Bil. Enst.; Fahri Unan, "Atâyî'nin Gözüyle Bir Osmanlı limi", *Türk Yurdu*, sy. 37 (1990), 45-50; Ömer Özyılmaz, "Medreselerin Bozulma Sebepleri ve Bunların Islahı Yönünde Yapılan Çalışmalara Kısa Bir Bakış", *Uludağ Üniv. İlâhiyat Fak. Dergisi*, V/5 (1993), 133-150; Fahri Unan, "Osmanlı Medreselerinin İlmî Performansı Üzerine Bâzı Düşünceler", *Türkiye Günlüğü*, sy. 30 (1994), 49-57; Heyet, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (ed. E. İhsanoğlu), I-II, İst., 1994, I, 273-277.

12) XVII. yüzyıl edebî hayâtıyla ilgili olarak bk. Abdülbâki Gölpınarlı, *Divan Şiiri XVII. Yüzyıl*, İst., 1954; V. Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ankara 1968; Abdülbâki Gölpınarlı, *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, 1972; Hasibe Mazıoğlu, "Eski Türk Edebiyatı", *Türk Ansiklopedisi*, XXXII (1983), 123-130; Abdullah Uçman, "XVII. Yüzyıl Tekke Edebiyatı", *Büyük Türk Klasikleri*, VI (1987), 11-74; Abdurrahman Güzel, "Tekke Şiiri", *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı III*, Ankara 1989, 263 vd.

13) Geniş bilgi için bk. Hasan Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı*, İst., 1982.

14) Geniş bilgi için bk. Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sivâsî Hayatı*, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, Ankara 2000.

15) Geniş bilgi için bk. Erhan Yetik, *İsmail-i Ankaravî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İst., 1992.

16) Kadızâde-Sivâsîzâde münâkaşaları için bk. Naîmâ Mustafa Efendi, *Ravzatü'l-Hüseyn fî Hülâsâti Ahbâri'l-Hafikayn*, VI, İst., 1280, 228 vd.; Kâtip Çelebi, *Mîzânu'l-Hak fî İhtiyâri'l-Ehak (İslâm'da Tenkid ve Tartışma Usûlü)* (sadeleştirenler: Süleyman Uludağ-Mustafa Kara), İst., 1990; Hüseyin Gazi Yurdaydın, *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara 1971, 125 vd.; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, Ankara 1977, 343-366; Necati Öztürk, *Islamic Orthodoxy Among The Ottomans İn The Seventeenth Century With Special Reference To The Qâdı-zâde Movement*, basılmamış doktora tezi, Edinburg Üniversitesi 1981; A. Yaşar Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış; Kadızâdeliler Hareketi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl: XVII-XXI/1-2 (1979-1983), 208-225; Hey'et, "Osmanlı'ya Bakış: Kültürel Soğuma ve Ka-

Böyle bir ortamda yaşayan Nûri Efendi, Halvetiyye'nin Şemsiyye koluna bağlı Sivasiyye isimli bağımsız bir şubesinin müessisi olarak, ilmî ve edebî yönüyle de tebarüz etmiş büyük bir mutasavvıftır. Sayısı otuza yaklaşan çeşitli çaplarda eserler kaleme almış, hilâfet merkezinde Ayasofya Câmii vâizliğine kadar yükselerek sohbetleriyle halkın bilgi ve irfan seviyelerinin yükseltilmesine çalışmış, şiirleriyle de Ahmed Yesevî ve Yunus Emre'nin tutuşturmuş olduğu aşk kıvılcımını devam ettirmiştir.

ABDÜLAHAD NÛRİ'NİN HAYTI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

I-HAYTI

A- Doğumu, İsmi ve Ailesi

Abdülahad Nûri, Sivaslı olup Osmanlı'nın bu ilim ve irfan şehrinde[17], 1003/1594 tarihinde[18] dünyaya gelmiştir.

---

dızâdeliler", *Büyük Türk Klasikleri*, İst., 1987, V, 32 vd.; M. C. Zilfi, *The Politics of Piety: The Otoman Ulema in the Post-Classical Age (1600-1800)*, Minneapolis 1988; a.mlf., "The Kadızadelis: Discordant Revivalism in Seventeenth-Century İstanbul", *Journal of Near Eastern Studies*, 45/4 (1986), 251-269 [Aynı makalenin çevirisi için bk. "Kadızâdeliler: Onyedinci Yüzyıl İstanbul'unda Dinde İhya Hareketleri" (çev. M. Hulusi Lekesiz), *Türkiye Günlüğü*, sy. 58 (1999), 65-79]; Semiramis Çavuşoğlu, *The Kadizâdeli Movement: An Attampt of Şerî'at-Minded Reform in the Otoman Empire* (doktora tezi 1990), Princeton University; a.mlf., "Kadızâdeliler", *DİA*, XXIV, 100-102; Dina Le Gall, *The Otoman Naqshbandiyya in the Pre-Mujaddidi Phase: A Study in İslamic Religious Culture and int Transmission* (doktora tezi, 1992), Princeton University, 167-176; Mustafa Aşkar, *Niyazî-i Mısrî ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara 1998, 36 vd.; a.mlf., "Tarikat-Devlet İlişkisi, Kadızâdeli ve Meşâyih Tartışmaları Açısından Niyazî-i Mısrî ve Döneme Etkileri", *Tasavvuf*, sy. 1 (1999), 48-80; Cengiz Gündoğdu, *Abdülmecîd Sivâsî*, 85 vd.; a.mlf., "XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münâsebetleri Açısından Sivâsîler-Kadızâdeliler Mücadelesi", *İLAM Araştırma Dergisi*, III/1 (1998), 37-72; a.mlf., "XVII. Yüzyıl Osmanlısında Siyasi Otoritenin Ulemâ-Sûfî Yaklaşımına Dair Bir Örnek: IV. Murat-Kadızâde-Sivâsî", *Dini Araştırmalar*, II/5 (1999), 203-223; Hüseyin Akaya, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Görülen Fikir Hareketlerinde Kadızadeliler-Sivasîler Tartışması", *Osmanlı* (ed. Güler Eren), I-XII, İst., 1999, VII, 170-177; Ferhat Koca, "Osmanlılar Dönemi Fıkıh-Tasavvuf İlişkisi: Fakılar İle Sofular Mücadelesinin Tarihi Serüveni", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I (2002), 73-131.

17) Mehmed Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvân* (haz. Osman Türer, doktora tezi, 1982), Ankara Üniv. İlahiyat Fak., 214; Uşşakîzâde Seyyid İbrahim, *Zeyl-i Şakâik* (Hans Joachim Kissling tarafından önsöz ve alfabetik fihrist ilavesiyle yapılan tıbkıbasım), Wiesbaden 1965, 539; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyiu'l-Fudalâ* (nşr. Abdülkadir Özcan), III-IV, İst., 1989, I, 547; Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Terâcim-i Ahvâl-i Şüyûh-ı Ayasofya*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 1716/2, vr. 13b; Safâyî Mustafa, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2549, vr. 335a; Kemikzâde Saffet Mustafa, *Nuhbetü'l-sâr min Ferâidi'l-Eşâr*, İstanbul Üniv. Ktp., Türkçe yazma, 6189, vr. 140b; Tevfik, *Mecmûatü't-Terâcim*, İstanbul Üniv. Ktp., Türkçe yazma, nr. 192, vr. 42b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, III, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2307, 357; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, İst., 1325, 48; Bursalı Mehmed Tâhir, *"Şeyh Abdülehad en-Nûri"* (Terâcim-i Ahvâl), Sırât-ı *Müstakîm*, VII/161 (1327), 69-70; Sadık Vicdânî, *Tomar-Halvetiyye* (haz. İrfan Gündüz), İst., 1995, 251; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İst., 1333-42, I, 121; Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih* (haz. Fahri Ç. Derin-Vahid Çabuk), İst., 1985, 212; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, III, İst., 1313, 294.

18) Nûri Efendi'nin doğum tarihi konusunda kendisine yakın kaynaklar ile son devirde yazılanlar arasında farklılıklar vardır. Özellikle O'na yakın olan kaynaklar doğum tarihini 1003/1594 olarak (bk. Nazmî, 214; Uşşakîzâde, 539; Şeyhî, I, 547; Süreyya, III, 294; Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Araştırma Merkezi Ktp., *"Nûrî"* md., 4405; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-*

Âlim ve şâir mutasavvıfımızın adı Abdülahad, künyesi Ebü'l-Mekkârim,lakabı Evhadüddîn, mahlası ise Nûrî'dir[19].

Babası, medrese ilimlerini tahsil edip kadılık makamına ulaşmış Muslihiddîn Mustafa Safâyî'dir. Dedesi, Sivas Müftüsü İsmail Efendi'dir. Annesi Safâ Hatun'un babası olan Muharrem Efendi ile diğer dedesi İsmail Efendi kardeştir[20]. Abdülahad Nûri Efendi'nin kardeş olan bu iki dedesinin dışında İbrahim ve Şemseddin Ahmed adında iki kardeşi daha vardır. Onların babası da âlim ve sûfî Ebu'l-Berekât Muhammed Efendi'dir.

Mutasavvıfımızın anne ve baba tarafından şeceresinin birleştiği kimse olan Ebu'l-Berekât Muhammed ez-Zîlî, Amasya'da Habîb-i Karamânî halîfelerinden Hacı Hızır'ın halîfesidir. Horasan taraflarından bağlısı olan yirmi sekiz kişi ile birlikte Zile'ye gelmiş ve orada vefat etmiştir. Bu zâtın dört oğlundan biri olan Şemseddîn-i Sivâsî[21], Halvetiyye tarîkatının Seyyid Yahyâ Şirvânî'ye dayanan dört ana kolundan birisi olan Şemsiyye'nin kurucusudur. Abdülahad Nûri Efendi'nin dedesi Kadı İsmail Efendi dört kardeşin en küçüğü, diğer dedesi Muharrem Efendi ise en büyükleridir. Buna göre Nûri Efendi'nin anne ve babası amca çocuklarıdır[22].

B- Çocukluğu, Tahsîli ve Tarîkata İntisabı

Abdülahad Nûri Efendi, aile olarak tam bir ilim ve tasavvuf ortamında yetişmiş, ilk terbiyesini bu çevrede düzenli bir şekilde almaya başlamıştır. Daha üç yaşında iken Şemseddîn-i Sivâsî'nin teveccühüne mazhar olmuştur. Bu zât ömrünün son demlerinde, "Abdülahad'ı bana getirin" buyurmuş, getirdiklerinde alıp bağrına basarak bir saat kadar teveccüh etmiştir[23].

Kur'ân-ı Kerîm ile Arapça'dan Nahv ve Sarf dersleri alan Nûri Efendi, henüz daha küçük yaşta iken babasını kaybetmiştir. Bu sıralarda Sultan III. Mehmed (1595-1603),

---

riifîn Esmâü'l-Müellifîn vsârü'l-Musannnifîn, I (nşr. Kilisli Muallim Rifat-İbnülemin Mahmud Kemal), İst., 19493) verirken sonraki kaynaklar ise 1013/1604 tarihini vermektedir (bk. Bursalı, a.g.m., 69; Hocazâde, *Ziyâret*, 88; Vicdânî, Tomar, 251). Mehmed Sâmi, *Esmâr-ı Esrâr*'ında 1001 tarihini (İst., 1316, 51), Hüseyin Vassâf ise *Sefîne*'de 1003 veya 1013 tarihlerini vermektedir. (III, 357).

19) Nazmî, 213; Uşşakîzâde, 539; Şeyhî, a.y.; Müstakimzâde Süleyman Sa'deddîn, *Hülâsatü'l-Hediyye*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Şer'iyye, nr. 1082, vr. 37a; Harîrîzâde Kemâleddin, *Tîbyânü Vesâili'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*, I-III, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 430-432, II, 216b; Mustafa İsen, "Mutasavvıflara, Sufî Şairlerce Yazılan Mersiyeler ve Sufî Düşüncesine Göre Ölüm", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, VII (1991-92), 320.

20) Nazmî, 213; Uşşakîzâde, 539; Şeyhî, I, 547, Vassaf, III, 357; Süreyya, III, 294.

21) Şemseddîn Sivâsî926/1520 hakkında geniş bilgi için bk. Nazmî, 57-119; Receb b. İbrahim, *Necmü'l-Hüdâ fî Menâkıbı'ş-Şeyh Şemseddîn Ebü's-Senâ*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, nr. 694/2; Harîrîzâde, vr. 209b-216b; Bursalı, I, 95-96; Hasan Aksoy, *Şemseddîn Sivâsî: Hayatı, Eserleri ve Mevlidi* (Tenkitli Basım) (doktora tezi, 1983), Marmara Üniv. Sos. Bil. Enst., 1-14; Hasan Aksoy, *Gülşen-bâd*, (inceleme-mesözlük), İst., 1990, 8-15; Hasan Aksoy, "Şemseddîn Sivâsî", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, VIII, İst., 1995, 175-182; Gündoğdu, *Abdülmecîd Sivâsî*, 45-50.

22) Geniş bilgi için bk. Necdet Yılmaz, *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî ve Mir'âtü'l-Vücûd ve Mirkâtü'ş-Şühûd Adlı Eseri* (yüksek lisans tezi, 1993), Marmara Üniv. Sos. Bil. Enst., 12-13; a.mlf., *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İst., 2001, 202 vd.; Hüseyin Akkaya, *Abdülahad Nûri ve Divanı*, İst., 2003, 51 vd.

23) Nazmî, 214; Müstakimzâde, vr. 37a.

Nûri Efendi'nin dayısı ve Şemseddîn-i Sivâsî'nin halifesi olan Abdülmecîd-i Sivâsî'yi[24] İstanbul'a davet etmiş, o da himayesine aldığı kız kardeşi Safâ Hatun ve onun çocukları ile birlikte İstanbul'a göç etmiştir. Nûri Efendi'nin kendisinden küçük Abdüssamed Efendi ve Kâmil Ağa adlarında iki kardeşi daha vardır[25].

Kaynaklar Nûri Efendi'nin saltanat merkezi İstanbul'da zamanının ulemasından zâhirî ilimleri tahsil ettiğini[26] belirtmekle birlikte kimlerden okuduğu hususunda bilgi vermemektedirler. Bu hocalarının başında dayısı Abdülmecîd-i Sivâsî Efendi'nin bulunduğu bir gerçektir.

Dönemin medrese ilimlerini tahsil etmiş ve çeşitli medreselerde müderrisliklerde bulunmuş daha sonra da tasavvufî merhaleleri kat ederek irşad makamına yükselmiş olarak, Osmanlı sultanının daveti üzerine saltanat merkezine irşad faaliyetlerinde bulunmak üzere gelmiş olan Abdülmecîd-i Sivâsî, beraberinde getirdiği yeğeni Abdülahad Nûri'nin eğitimi ile bizzat meşgul olmuş, aynı zamanda dönemin ileri gelen ulemasından istifade etmesini de sağlamıştır.

Nûri Efendi kısa sürede ilmî yönden tebârüz etmiş, yirmi yaşına geldiğinde kitap ve risale te'lîfine başlamıştır[27].

Nûri Efendi'nin, dayısı Abdülmecîd Efendi'ye olan bağlılığı tarîkat yoluyla da sürmüş, yirmi yaşlarına geldiğinde ona intisab ederek mücâhede, riyâzât ve halvetlerle sülûk olunmuş ve "usûl" ve "furû"dan oluşan on iki ismi tekmîl etmiştir[28].

Nûri Efendi, üstün bir kabiliyet ve kapasiteye sahip olmasına rağmen tekmîl-i tarîkat etmesi için olağanüstü bir gayret göstermiş, tam kırk halveti peş peşe çıkarmıştır. 1600 gün yani dört yıl beş ay on gün süren bu halvet hayatının sonunda Abdülmecîd-i Sivâsî ona böyle zorlu bir mücâhedenin sebebini anlatma sadedinde, "Abdülahad, seni bu kadar riyâzât ve mücâhedât ile sülûk ettirmemizin sebebi, bir zaman gelip İstanbul'da benzeri az bulunan, mürşid-i kâmil olup o zaman şeyhlerinin, sana itaat edip, iltica ve müracaat edecek olmalarındandır" demiştir. Bilâhare kendisine seccâde, asâ, ridâ ve kemer vererek Midilli Adası'na halîfe olarak nasb ve ta'yîn etmiştir[29].

---

24) Abdülmecîd-i Sivâsî (971/1563) hakkında geniş bilgi için bk. Nazmî, 119-212; Şeyhî, I, 62; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 39a-b; Vassaf, III, 302; Hocazâde, *Ziyâret*, 84-87; Ayvansarâyî Hüseyin, *Hadîkatü'l-Cevâmi'*, I, İst., 1281, 197-8; Bursalı, I, 120; Gündoğdu, *a.g.e.*).

25) Nazmî, 215; Uşşakîzâde, 539; Şeyhî, I, 547, *Tevfik Tezkiresi*, vr. 42b; Vassaf, III, 357; Hocazâde, *Ziyâret*, 88; Vicdânî, *Tomar*, 251; Bursalı, I, 121.

26) Nazmî, a.y.; Uşşakîzâde, a.y.; Şeyhî, a.y.; Hocazâde, Ziyâret, 88; Vicdânî, Tomar, 251; Bursalı, a.y.

27) Nazmî, a.y.; Vassaf, III, 357. (Nazmî Efendi, "... *sinn-i şerîfleri işrûna bâliğ oldukda, müellefât ve musannafâtı ışrûndan ziyâde...*" demiş olmasına rağmen yazdığı eserlerin keyfiyeti ele alındığında büyük çoğunluğunun ömrünün ilerleyen yıllarında telif edildiği anlaşılmaktadır. Bu yüzden Sefîne'de geçen, "*...hazret-i Nûri'nin sinn-i âlîleri yirmiye bâliğ olduğu sırada tahrîr-i âsâra başlayub yirmi kadar eser vücûda getirmişlerdir*" ifadesi daha doğru olmalıdır.).

28) Nazmî, 216.

29) Nazmî, 220-221; Müstakimzâde, vr. 37a.

C- İrşad Çalışmaları

1- Midilli'ye Gönderilmesi ve Mehmed Ağa Tekkesi'ne Şeyh Oluşu

Abdülahad Nûri Efendi genç yaşta sülûkunu tamamlayıp, hilâfet aldıktan sonra şeyhinin emrine uyarak, iki dervişle birlikte annesini de yanına almak suretiyle Midilli'ye gitmiş ve orada Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan camide vaaz ve irşad çalışmalarına başlamıştır[30].

Midilli Adası'nda yaptığı faaliyetlerle kısa zamanda insanların sevgisini celbetmiş, ada ahalisinin çoğu kendisine muhib ve mürid olmuştur. Yetmiş civarında kâfir onun vasıtasıyla İslâm'ı kabul etmiş, bunların tamamına yakını sülûkunu tamamlamıştır. Bu başarılı çalışmalarını haber alan Abdülmecîd-i Sivâs, "Aferin! Abdülahad'ın malumumuzdan ziyade kuvvet-i tasarrufu varmış" diyerek kendisine tebrik ve takdirlerini ifade etmiştir[31].

Midilli Adası'nda Nûri Efendi'nin müntesipleri arasına girmiş, hayır ve hasenâtı ile tanınan, Deryâ Beyleri'nden Bâlizâde Hasan Bey, şeyhi Nûri Efendi için bir câmi ile birlikte derviş hücreleri, taamhâne, harem kısımlarının bünyesinde bulunduğu tam teşekküllü bir zâviye inşa ettirmiştir[32]. Bu sitenin giderlerini karşılamak için vakıf ta'yin etmiş ve bu yapının Nûri Efendi'den sonra da onun halîfeleri tarafından kullanılmasını şart koşmuştur[33].

Midilli Adası'nda takriben 4-5 yıl müddetle irşad, vaaz ve tedris çalışmalarında bulunmuş olan Nûri Efendi'nin şöhretinin saltanat merkezi olan İstanbul'a yayılması sonucu, dönemin şeyhülislamı kendisini Mehmed Ağa Zâviyesi'ne[34] şeyh olarak görevlendirmek istemiş[35], bu arzusunu Abdülmecîd Sivâsî Efendi'yi ziyaret ederek beyan etmiş-

30) Nazmî, 222.

31) Nazmî, a.y.

32) Nazmî, a.y.; Vassâf, III, 357.

33) Nazmî, a.y.; Müstakimzâde, vr.37b. (*"Cum'a günleri câmi-i şerîfde va'z ve meşîhat mukâbelesinde, yevmî elli akça vazîfe ve fukarâya ta'âmiye içun kırk akça ve her hucurâtda sâkin olan fukarâya ta'âmiye içun kırk akça ve her hucurâtda sâkin olan fukarâya yigirmi akça vazîfe ta'yîn idüb ve tevliyet ve cibâyet ve kitâbet ve imâmet ve hitâbet ve sâir hıdmâtı, cümlesini şeyhin re'yine tefvîz eylemişdir."* Bk. Nazmî, a.y.). Adı geçen vakfiye tarafımızdan neşre hazırlanmış olup değerlendirme ile birlikte yayımlanacaktır.

34) Mehmed Ağa Külliyesi, Fatih İlçesi'nin Çarşamba semtinde cami, tekke, hamam, çeşme ve türbeden oluşan bir külliyedir. 993/1585'te Dârüssaâde Ağası Habeşî Mehmed Ağa (v. 1598) tarafından Mimar Sinan'ın çıraklarından Davud Ağa'ya (v. 1619) yaptırılmıştır. Tekkenin, külliyenin mimarî proğramı içinde başından beri mevcut olduğu ve câmi ile fonksiyon açısından bir bütün teşkil ettiği, o dönemin tabiriyle "câminin derûnunda" yer aldığı anlaşılmaktadır. (Bk. Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmi*, I, 197-199; Zâkir Şükrü, *Mecmûai Tekâyâ*, haz. M. Serhan Tayşi, 14-15; Atillâ Çetin, *"İstanbul'daki, Tekke, Zâviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika"*, *Vakıflar Dergisi*, sy. XIII (1981), 585; *Fâtih Câmileri*, Türkiye Diyanet Vakfı Fatih Şubesi Yayını, ts., 287; Tarkan Okçuoğlu, *"Mehmed Ağa Külliyesi"*, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İst., 1994, 5, 355-356).

35) Nazmî, 223; Müstakimzâde, vr. 37b; Vassâf, III, vr. 357. Abdülahad Nûri Efendi'yi İstanbul'a davet eden şeyhülislamın kimliği ihtilaflıdır. Nazmî Efendi ve onu tekrâren Müstakimzâde bu şahsın Şeyhülislâm Yahya Efendi olduğunu, Hüseyin Vassaf ise adı geçenin Şeyhülislam'ın Esad Efendi olduğunu kaydederler. Konu ile ilgili değerlendirme için bk. Akkaya, *Abdülahad Nûri ve Divanı*, 60-61 (72 numaralı dipnot).

tir. Abdülmecîd Efendi de kabul edip Nûri Efendi'yi İstanbul'a çağırmıştır. O da şeyhinin emrine icabet ederek derhal İstanbul'a gelmiş, Şeyhi kendisini şeyhülislama göndermiştir. Şeyhülislam, "Abdülahad Çelebi, sana merhum Mehmedağa Zâviyesi'ni tevcih itdik. Bir şerîf zâviyedir. Hem Azîzin makâmıdır" demiştir. Bunun üzerine keyfiyeti şeyhine anlatan Nûri Efendi'ye Şeyhi, "Allah mübarek eylesin. Midilli Adası'nı feth ettin. Çok ölü gönlü diriltin. İnşaallah İstanbul'da da büyük bir topluluğun ebedî hayatı kazanmasına vesile olursun. Hemen yerine bir Halîfe nasb edip, valideni ve dervişlerinden isteyenleri alıp, gelip zâviyende fukaranın terbiyesi ile meşgul ol" diyerek bir an önce gelip göreve başlamasını emreder[36].

Bunun üzerine alelacele Midilli'ye giden Nûri Efendi, halîfelerinden Alîmî Efendi'yi yerine halîfe nasb ederek, vâlidesi ve dervişlerinden birkaçı ile birlikte 1033/1623 tarihinde İstanbul'a gelirler[37].

Nûri Efendi, Şeyhülislam Yahya Efendi'nin vaki daveti üzerine 1033/1623 tarihinde İstanbul'a gelir gelmez Mehmed Ağa Zâviyesi'nde ikâmet ederek burada irşad çalışmalarına başlamıştır[38]. Aynı yıl şeyhi ve dayısı Abdülmecîd-i Sivâsî'nin kızı ile evlenen Nûri Efendi, adı geçen zâviyede vefatına kadar, tam yirmi sekiz yıl şeyhlik yapmıştır[39].

2- Vâizliği

Nûri Efendi'nin İstanbul'a dönüp, Mehmed Ağa Zâviyesi'ne şeyh oluşundan iki yıl sonra 1035/1625-26 tarihinde kendisine Boşnak Osman Efendi'den boşalan Fatih Sultan Mehmed Camii kürsü şeyhliği tevcih olunmuştur[40]. Bu suretle Cuma günleri halka vaaz vermeye başlamıştır.

Bu silsile diğer camilerle 1051/1641 tarihinde Bayezid Camii'nde[41], 1057/1647[42] tarihinde ise Büyük Ayasofya Camii'nde[43] görevlendirilmek suretiyle devam etmiştir.

Nûri Efendi, vaazları ile halkın olduğu kadar ilim erbabı ve kimi müderrislerin de rağbetini celbetmiştir. Fatih Câmii'nde yaptığı vaazları kalabalık bir kitlenin yanında yüz kadar ilim erbabının da ellerinde kitaplarla ders tarzında takip ettiklerini, müşkülle-

36) Nazmî, a.y.

37) Nazmî, a.y.

38) Nazmî, a.y.; Müstakimzâde, a.y.; Hocazâde, *Ziyâret*, 88.

39) Müstakimzâde, a.y.; Vassâf, III, 358.

40) Nazmî, 224. Şeyhî, Uşşakîzâde, Hocazâde, Bursalı Mehmed Tâhir, Nûri Efendi'nin Fatih Camii kürsü şeyhliğine başlama tarihini 1041 olarak (Şeyhî, I, 547; Uşşakîzâde, 540; Hocazâde, *Ziyâret*, 88; Bursalı, I, 121; a.mlf., *"Abdülahad Nûri"*, 69), Sâdık Vicdânî 1040 olarak vermektedir (*Tomar*, 251). Vassâf ise 1045 Rebiülevvelinden itibaren Ayasofya, Fatih, Sultan Ahmed Câmileri kürsü şeyhliğinde bulundu, demektedir. (*Sefîne*, III, 358).

41) Nazmî, 225; Uşşakîzâde, a.y.; Hocazâde, a.y., Bursalı, a.y.; Vicdânî, a.y.

42) Nazmî, a.y.; Şeyhî, I, 547; Müstakimzâde, *Şüyûh-ı Ayasofya*, vr. 13a-13b.

43) Cuma günleri kalabalık cemaate namazdan sonra vaaz edilmesi Osmanlılar'da bir gelenek olup bu konuda bir silsile teşekkül etmişti. "Katar şeyhliği" adı verilen bu silsilenin son kademesi Ayasofya kürsü şeyhliği idi. "Ayasofya vâizi", "Ayasofya Cuma vâizi" de denirdi. Bu görevi yapanlar aynı zamanda birer tekke şeyhi olduklarından bu isimle anılan bu şeyhler protokolde en önlerde yer alırlardı. (Bk. Müstakimzâde, 10b-16a; Mehmet İpşirli, "Ayasofya Kürsü Şeyhliği", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, IV, 224; Necdet Sakaoğlu, "Ayasofya Kürsü Şeyhi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İst., 1993, 1, 459).

rini ders sonunda kendisine arz ederek hallettiklerini, bizzat kendisi belirtir[44]. Bu vaazlarında Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirini yapar, her bir ayeti münasip bir hadîs-i şerîf ve latif hikâyelerle süsleyerek, Beyzâvî ve Keşşâf gibi temel tefsirlere bağlı kalarak izah ederdi[45].

On beş sene kadar süren bu aktif vaizlik dönemi kendi isteği ile irticalen sona erdirilmiş ve ömrünün son on yılını tamamen "âşık ve sâdık bağlılarının" yetiştirilmesine adamıştır[46].

3- Vefâtı

Nûri Efendi, 1061/1651 senesi Muharrem ayının sonlarına doğru rahatsızlanmıştır. Vâlide Sultan, Sultan IV. Mehmed (1648-1687), vezîriazam, şeyhülislam ve diğer sevenlerinin gönderdiği on beş yirmi doktor kendisine tedavi maksadıyla ilaçlar yaptılarsa da bunları kabul etmek istememiştir. "Zamanın Lokmanı" diye bilinen Kazgânizâde Süleyman Ağa'nın artık ilaç vermeme kararlarını bildirmesi üzerine de, "A Süleyman Ağa, siz hod bizim ahvâlimize vâkıfsız. Biz davet olunduk ve muhtârız. Mele-i a'lâ da bize muntazırlar. Biz hod huzûr-ı Rabbülâlemîn'i ihtiyâr itdik. Teklîf bârid itmen" diyerek, sevincini belirtmiştir. Bundan sonra abdest ve namazdan başka ne konuşmuş ne de her hangi bir şey yapmış, bir hafta sonra da, Safer ayının ilk Cuma'sı ikindi vakti civarında ruhunu teslim etmiştir[47].

Mehmedağa Camii'nde imamlık yapan Tatar Ali Efendi kendisini guslettirmiş, Fatih Sultan Mehmed Camii'nde Abdülmecîd-i Sivâsî Efendi'nin oğlu Abdülbâkî Efendi'nin kıldırdığı cenaze namazına kırk binden fazla cemaat iştirak etmiştir. Cenazesi Eyüb Nişanca'daki şeyhinin kabrinin bulunduğu bahçeye defnedilmiş, daha sonra Yusuf Ağazâde Mustafa Ağa tarafından üzerine bir türbe inşa ettirilmiştir[48]. Kaynaklardan ismini öğrenemediğimiz Abdülmecîd-i Sivâsî'nin kızı olan hanımı da, aynı türbe içine defnedilmiştir[49]. 1970 tarihinde restore edilen türbe[50] halen ziyaret edilmektedir.

Nûri Efendi'nin vefatına altmış civarında tarih düşürülmüştür[51]. Halîfelerinden Nazmî Efendi'nin düştüğü tarih şöyledir:

"Hasretle Nazmî didim Târîh-i fevtin anun;
Abdülahad Efendi olsun mukîm-i cennet"[52].

44) Nazmî, 224.

45) Nazmî, a.y.

46) Nazmî, 226; Vassâf, III, 358. *Hülâsatü'l-Hediyye*'de, "...rıhletlerine bir sene kaldıkta dersleri bi'l-külliyye terk..." diyerek ömrünün son bir yılında vaazlarını bıraktığını belirtmektedir. (vr. 38a).

47) Nazmî, 226; Uşşâkizâde, 540; Şeyhî, I, 547; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 43a; Harîrizâde, II, vr. 216b; Vassâf, III, vr. 362; Hocazâde, *Ziyâret*, 89; Süreyya, III, 294; Bursalı, I, 121; a.mlf., *"Abdülahad Nûri"*, 69; *Tuhfe-i Nâilî*, 4405.

48) Nazmî, 229; Uşşâkizâde, 540; Şeyhî, a.y.; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 43a; Vassâf, III, 263; Hocazâde, a.y.; Süreyya, a.y.; Bursalı, a.y.; *Tuhfe-i Nâilî*, a.y.; Bağdatlı İsmail Paşa, I, 493.

49) Vassaf, III, 363.

50) Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Tarihi*, I-II, İst.,, 1993, I, 273.

51) Nazmî, 229; Vassâf, III, 363.

52) Nazmî, a.y.; Uşşakîzâde, 540; Şeyhî, I, 548; Vassaf, a.y.

Halîfelerinden şeyhi Nûri Efendi için uzunca bir mersiye, dört kasîde ve bir terkîb-bend yazmış olan[53] Simkeşzâde Feyzî Efendi'nin düştüğü tarih ise şu şekildedir:

"Feyziyâ târîh-i fevtini didüm:
Gitti bezm-i Cennet'e Abdülahad"[54].

II- ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

A- İlmî Şahsiyeti

Abdülahad Nûri Efendi, her şeyden önce zâhir ile bâtını kendisinde bir araya getirmiş âlim bir mutasavvıftır. Yetişmiş olduğu aile ortamının da etkisiyle İslâmî ilimlere tabii olarak meyyal ve yatkın bir kimsedir. Daha çocukluğunda başlayan ilim ve mârifet aşkı hayatı boyunca sürmüş, dayısının delâletiyle zamanın önemli ilim adamlarından zâhirî ilimleri tahsil etmiştir. Daha yirmi yaşlarında iken kitap yazmaya başlaması, onun bu sahadaki kudretini gösterir. Müdekkik ve muhakkik bir İslam âlimidir. Bu yönü şahsiyetini teşkil eden önemli bir unsurdur. Eserlerinin büyük bir kısmını Arapça olarak yazması da bu sahadaki kuvvet ve kudretini gösteren önemli bir delildir[55].

Mu'cemü'l-Müellifîn kendisinden bahsederken, kelâmcı, sûfî, fakih ve vâiz olarak tanıtır[55].

Dönemin "Kadızâdeliler" ya da "Fakılar" diye anılan, mutasavvıflara şiddetli karşıtlıklarıyla bilinen bir kaç vâize karşı sûfiyyenin mukâbil fikirlerini beyan ve onların görüşlerini red sadedinde ciddî ve ilmî risâleler kaleme almıştır.

İlmî bir anlayışa sahip olan Nûri Efendi, yazdığı kitap ve risalelerde ekseriyetle Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini ve hadîs-i şerîfleri temel alır, yetkili âlimlerin eserlerini gözden geçirir. Geçmiş ulemânın sözlerine ağırlık vererek onlardan alıntılar yapar. Şerîatın zâhirine ve ehl-i sünnet düşüncesine sıkı sıkıya bağlıdır. *Te'dîbü'l-Mütemerridîn* adlı risâlesini hazırlarken yüzü aşkın esere mürâcaat ettiğini bizzat kendisi söyler[56].

Nûri Efendi'nin İslâmî ilimlere yakınlığı sadece kendisini eğitmekle kalmamıştır. Gerek Midilli'de gerekse İstanbul'daki tekkesinde çeşitli dersleri talim de ettirmiştir. Bunun yanında takriben on beş yıl yürüttüğü vaizlik hizmetlerinin tamamını Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerinin tefsîrine ayırmıştır[57].

O'na göre, "zâhiri inkâr eden bâtınîdir, mülhiddir. Bâtını inkâr eden haşevîdir, mülhiddir. Zâhiri ve bâtını cem eden, Ehl-i Sünnet ulemasının büyüklerinden ve sûfiyyenin ileri gelenlerindendir."[58]

---

53) Bk. Mustafa İsen, a.g.m., 317-323.

54) Nazmî, 229; Şeyhî, I, 548.

55) Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifîn: Terâcimü musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye*, I-XV, Dımaşk 1376-81/1957-61, V, 66.

56) Abdülahad Nûri, *Te'dîbü'l-Mütemerridîn*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3605, vr. 2a.

57) Bk. Nazmî, 224, 225.

58) Nazmî, 204.

B- Edebî Şahsiyeti

Abdülahad Nûri Efendi, tasavvufî yönü önde olan bir şahsiyettir. Bunun yanısıra "Tasavvufî Halk Edebiyatı" unsurlarından şiir ve ilâhîler de yazmıştır. Anadolu'da Ahmed-i Yesevî ve Yunus Emre'nin şiirleriyle tutuşturmuş olduğu aşk kıvılcımını XVII. yüzyılda devam ettiren onların muakkıblarından güçlü bir tarîkat ve tekke şâiridir. Tam bir Dîvân'ı vardır.

Adedi iki yüze yaklaşan şiirleri içinde münâcaat, na't, muhammes, müseddes, tesdîs, tahmîs, kıt'a ve beyitler de bulunmaktadır. Ahmed-i Yesevî ve Yunus Emre'den farklı olarak kimi şiirlerini Arapça ve Farsça yazmıştır[59]. Abdülahad Nûri'nin bestelenmeye müsait olan pek çok şiirini mûsikişinaslar bestelemiştir[60].

Nûri Efendi *Dîvân*'ına kısa, öz ve edebî bir üslûb ile yazdığı dîbâcesinde şiiri kullanmak gereğini ifade etmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın bazı hikmetli sözler için kalbini kaynak ve dilini doğuş yeri yaptığını söyledikten sonra dostlarından ve irfan sahiplerinden kendisinin "cem" halinde söylediği sözleri ile "fark" halinde söylediği sözlerinin karıştırılmamasını, şükür belirtmek için söylediği sözleri ise övünmek maksadı ile söylenmiş sözler olarak kabul etmemelerini ricâ eder[61].

Şiirlerinde hem aruz hem de hece veznini kullanmıştır. "[A]ruzla söylediği şiirlerinde dîvan edebiyatı geleneğini sürdürmüştür. Hece ile söylediği şiir ve ilahilerinde ise dili çok sade ve anlaşılırdır. Bunlarda âdetâ Yunus Emre'nin üslûbu görülür"[62].

"Gönlümüz her an
Sendedir yâ Râb
Derdime derman
Sendedir yâ Râb
....
Nûri bîçâre
Sînesi yâre
Yâreye çâre
Sendedir yâ Râb" derken,
"Arayı arayı bulsam yolunu
Gülşeni ravzandan dersem gülünü
Hak nasip eylese görsem yüzünü
Yâ Muhammed canım arzular seni"

59) Şiirlerinin geniş bir değerlendirilmesi için bk. Akkaya, 105 vd.

60) Bestelenen ilâhileri için bk. Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musîkîsi Antolojisi*, İst., 1943, 59, 73, 87, 97, 103, 105, 106, 107, 110; 111, 112, 173, 183, 193, 209, 217, 230, 233, 234, 261, 270, 290, 373, 374; Ali Ufkî, *Mecmuâ-i Sâz ü Söz* (haz. Prof. Dr. Şükrü Elçin), Tıpkı Basım, İst., 1976; Ali Rıza Şengel, *Türk Mûsikîsi Klasikleri*, (nşr. Yusuf Ömürlü), I-IV, İst., 1979-82, I, 37; II, 99; III, 11, 139; IV, 121; V, 87; VI, 48, 144; VII, 56,57; VIII, 43, 46; Hüseyin Şemsi Güneren, *Tasavvuf Mûsikîsinde Sivâsî İlâhileri* (haz. M. Fatih Güneren), İst., 2000, 40-51, 118, 130, 152, 168.

61) Abdülahad Nûri, *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 159, vr. 1a. (Dibâce kısmı ve bugünkü Türkçe'ye çevirilmesi için bk. Tahir Üzgör, *Türkçe Dîvân Dîbâceleri*, Ankara 1990, 440-441).

62) Müjgan Üçer, "Yunus İzinde Bir Şair: Nûrî-i Sivasî", *Revak*, 1993, 59.

derken hep Yunus Emre'yi hatırlatır. Yine;

"Semâdan sırr-ı tevhîdi duyan gelsün bu meydâne
Derûnîce bugün Allah diyen gelsün bu meydâne" matlalı gazelini;

"Gönül maksûdunu buldu cihan envârıla doldu
Bugün Nûrî imâm oldu uyan gelsün bu meydâne" beytiyle bitirirken, kulağında çınlayan beyit, Yunus'un şu beytidir:

"Bu ışk meydanı içinde çağırdum bir avâz etdüm
Müezzinlik bizim oldu imâm oldum uyan gelsün"[63].

C- Tasavvufî Şahsiyeti

1- Halvetiyye Tarîkatı

Abdülahad Nûri Efendi'nin mensup olduğu tarîkat Halvetiyye mektebinin Şemsiyye koludur.

İslam tasavvufunda bir meşrep olarak var olan, nefis terbiyesi ve Allah'a vasıl olmada araç kabul edilen "halvet" zamanla bir takım prensiplere bağlanmış ve Ebû Abdillâh Sirâcüddîn Ömer bin Ekmelüddîn el-Gilânî el-Lâhicî el-Halvetî (v. 750/1349 veya 800/1397-98)[64] ile tarîkat şeklinde kurumlaşmıştır[65].

Halvetiyye tarîkatı, kurucusu olan Ömer el-Halvetî'den hemen sonra önemli bir yayılmaya sahne olmamıştır. Ancak Ömer el-Halvetî'den sonra dördüncü şeyh olan[66] Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî'nin (v. 868/1463-64)[67] muhtelif bölgelere ve özellikle Anadolu'ya halîfeler göndermesiyle tarîkat geniş bir zemine yayılma imkanı bulmuştur. Bu sebepten Yahyâ-yı Şirvânî'ye Halvetiyye'nin bir bakıma gerçek kurucusu gözüyle bakılmış ve tarîkatın "Pîr-i Sânî"si, denilmiştir[68]. İran'da kurulmasına rağmen şerî'ata olan sıkı bağlılığı bu tarîkatın Anadolu'da kısa sürede büyük bir itibar kazanmasına sebep olmuş, çok

63) Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İst., 1992, 225.

64) Hayatı için bk. Mahmud Cemaleddin el-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemezât-ı Ulviyye* (haz. Mehmet Serhan Tayşî), İst., 1993, 345-350; Harirîzâde, I, vr. 343/b; Bandırmalızâde Ahmed Münib, *Mir'âtü't-turuk*, İst., 1307, 26-27; Vicdânî, 174-175.

65) Harirîzâde, a.y.; Vicdânî, 175; Rahmi Serin, *Halvetilik ve Halvetiler*, İst., 1984, 70; F. De Jong, *"Khalwatiyye"*, EI, Leiden 1978, 991; Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XV, 394.

66) Bandırmalızâde, 27.

67) Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî, Şirvan'ın merkezi olan Şumahî'de doğmuş, Şeyh Sadruddîn-i Hiyâvî'den hilâfet alarak Bakü'ye göç etmiş ve ömrünün sonuna kadar irşad hizmetlerini burada sürdürmüştür. Zâhirî ilimlere de vakıf olan Şirvânî'nin telif ettiği bir nevi dua mecmuası olan Virdü's-Settâr'ı bütün Halvetîlerce elden düşürülmeden okunmuştur. Geniş bilgi için bk. Lâmiî, *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi*, İst., 1993, 574, 575; Taşköprîzâde, Ahmed İsâmuddîn, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Usmâniyye* (İnceleme ve notlarla neşreden: Ahmet Suphi Furat), İst., 1985, 270-272; el-Hulvî, *Lemezât*, 395-401; Vicdânî, *Tomar*, 178; Bursalı, I, 197.

68) Taşköprîzâde, 165; Lâmiî, *Nefehât*, 578; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fuâd fi'l-Mebdei ve'l-Meâd*, İst., 1288, 141, 142; Harîrizâde, I, vr. 346b; Bandırmalızâde, 27; Vicdânî, 178; F. De Jong, a.g.m., IV, 991.

geçmeden kızılbaşlığın ortaya çıkması ile de İran'da tutunma imkanını bulamamıştır[69]. Tasavvuf tarihinde, yayılma alanının genişliği, uzun ömürlülüğü ve farklı kültür çevrelerine uyum sağlayabilmesi ile istisnâî bir konuma sahip olmuştur[70]. Bu tarîkat mensupları XVI. yüzyılda İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun muhtelif yerlerinde inşa ettikleri tekkeler ile toplum hayatına ayrı bir canlılık getirmişler, esnafından çiftçisine, ulemâsından umerâsına her kesimi etkilemişlerdir[71]. Bu canlılığın XVII. yüzyılda da aynı hız ve etkiyle devam ettiğine şahit olmaktayız. Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî'den sonra dört ana şubeye ayrıldığını gördüğümüz Halvetiyye'nin bu dönemde faâliyet gösteren şubeleri ve kurucuları, ortaya çıkış tarihlerine göre şunlardır:

1. Rûşeniyye-i Halvetiyye; Dede Ömer Rûşenî (v. 892/2486-87),
2. Cemâliyye-i Halvetiyye; Cemâl-i Halvetî (v. 899/1493-94),
3. Ahmediyye-i Halvetiyye; Ahmed Şemseddîn bin Îsâ-yı Marmaravî (v. 910/1504-05),
4. Şemsiyye-i Halvetiyye; Şemseddîn Ahmed-i Sivâsî (v. 1006/1597-98).

2- Sivâsiyye Şûbesi

Sivâsiyye şûbesi, Halvetiyye'nin yukarıda saydığımız dört ana kolundan biri olan ve Şemseddîn Ahmed-i Sivâsî'ye nisbet edilen Şemsiyye'den doğmuş olan ve Nûri Efendi'ye nisbet edilen bir şubesidir[72].

Sivâsiyye, Şemsiyye'nin vücud verdiği tek şube olmuştur. İlk dönemlerde Şemsiyye'nin İstanbul'daki temsilcisi konumunda iken daha sonra müstakil bir şube olarak ortaya çıkmış, Nûri Efendi'den itibaren bu adla anıla gelmiştir. Bunun sebebi ise Nûri Efendi'nin Şemsiyye'yi İstanbul başta olmak üzere Anadolu ve Rumeli'de halîfeleri vasıtasıyla geniş bir kitleye yaymış olmasındandır[73].

Nûri Efendi yetiştirdiği Halîfelerini özellikle İstanbul'daki önemli tekkelerde görevlendirmiş, "kurduğu Sivâsî tarîkatıyla İstanbul'daki Halvetî örgütlenmesini geniş bir toplumsal zemine oturtmuş ve bu sayede taşra kökenli şeyh ailelerinin 17. yüzyıl şehir hayatında kazandıkları nüfuzun başlıca temsilcilerinden birisi durumuna gelmiştir."[74]

Sivâsiyye, İstanbul ve Anadolu'da kısa sürede yayılıp etkin olmasına rağmen uzun müddet devam edememiştir. İstanbul'da zamanla kırk kadar tekkede temsil edilen bu şûbe Vassâf'ın beyanına göre tarîkatın devamını sağlayacak kudretli halîfeler yetiştirilememesinden dolayı, daha fazla yayılamamıştır. Yine Vassâf'a göre bu şûbe son zamanlarda

69) Tahsin Yazıcı, "Fetih'ten sonra İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri: Çelebi Muhammed Cemaleddîn, Sünbül Sinan ve Merkez Efendi", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II (1956), 87.

70) Tanman, M. Baha, "Halvetîlik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, III (1994), 533.

71) Geniş bilgi için bk. Yazıcı, a.g.m., 87-113; Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İst., 2000, 27-116.

72) Mehmed Sami, 50-51; Vicdânî, 252; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İst., 1993, III, 298; Massignon, Louis, "Tarikat", *İA*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., XII/1 (1974), 15; Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 407.

73) Vassaf, III, 362; Vicdânî, *Tomar*, 252. Vicdânî, İstanbul'da Sivâsiyye koluna mahsus 40 kadar tekke ve zâviyenin kurulduğunu kaydeder. s. 252.

74) Ekrem Işın, "Abdülahad Nuri", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, 21.

Taşkasap'ta Zibin-i Sa'âdet dergâhında Yûsuf Ziyâeddîn Efendi tarafından temsil edilmektedir[75].

Sivâsiyye'nin tarîkat silsilesini ise Nûri Efendi bizzat kendisi, yazmış olduğu Silsilenâme-i Abdülahad Nûri isimli risâlesinde şu şekilde kaydetmiştir:[76]

1. Hz. Allah
2. Cebrâil (a.s)
3. Hz. Muhammed Mustafa (a.s.) (v. 11/632)
4. Hz. Ali (v. 40/661)
5. Hasan el-Basrî (v. 110/728)
6. Habîb el- A'cemî (v. 130/747)
7. Dâvud et-Tâî (v. 165/782)
8. Ma'rûf el-Kerhî (v. 201/816)
9. Seriyyü's-Sakatî (v. 253/867)
10. Cüneyd el-Bağdâdî (v. 297/909)
11. Mimşâd Dineverî (v. 299/911)
12. Muhammed Dineverî (v. 340/951)
13. Kadı Vahyüddin (v. 503/1109)
14. Ebû Necib es-Sühreverdî (v. 563/1167)
15. Kutbuddin el-Ebherî (v. 623/1226)
16. Rükneddîn Necâşî (v. 638/1167)
17. Şeyh Şihâbüddîn (v. 650/1252)
18. Seyyid Cemâleddîn (v. 672/1273)
19. İbrâhim Zâhid Geylânî (v. 705/1305)
20. Muhammed-i Hulvânî (v. ?)
21. Pîr Ömer-i Halvetî (v. 750/1349 veya 800/1397)
22. Ahî Mîrem (v. 812/1410)
23. İzzeddîn-i Halvetî (v. 828/1424)
24. Sadreddin-i Hitâmî (v. 860/1455)
25. Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî (v. 869/1465)
26. Mevlânâ Yûsuf Mahtûm-ı Rûmî (v. 890/1485)
27. Muhammed Rukiyye (v. ?)
28. Şah Kubâd-ı Şirvânî (v. 950/1543-44)
29. Abdülmecîd-i Şirvânî (v. 971/1563)
30. Şemseddîn-i Sivâsî (v. 1006/1597)

75) Vassâf, 376.

76) Abdülahad Nûri, *Silsilenâme-i Abdülahad Nûri*, Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah, nr. 172, vr. 83a-86b.

31. Abdülmecîd-i Sivâsî (v. 1049/1639)

32. Abdülahad Nûrî-i Sivâsî (v. 1061/1651).

Abdülahad Nûri Efendi, ömrünü ilme ve irfâna adamış, kerâmet sahibi[77], rü'yâ tabiri ilmine vâkıf[78], "aşk" ile "zühd"ü cem etmiş[79] bir velîdir. 1055/1644 Ramazan ayının on yedinci gecesi, "kutbiyyet" makâmının verildiğini kendisinden işiten Nazmî Efendi ifade etmektedir[80]. Devrinin bütün tarîkat şeyhlerine ve vâizlerine, mânevî ve ilmî tarafını kabul ettirip onları etkisi altında bırakmıştır[81].

3-Halîfeleri

Abdülahad Nûri Efendi, otuz beş senelik şeyhliği müddetinde bizzat kendi ifadesine göre, yirmi binden fazla kimseyi tarîkatına kabul ederek bi'âtlarını almıştır. Bunlardan üç yüz kadarının "tarîkat-ı aliyyeden behre-dâr" olduklarını, elli kadarının hilâfete nail olduklarını, yedisinin de "vâsıl-ı ilallah" olduğunu bildirmiştir[82].

Hilâfet verdiği halîfelerini İstanbul ve Midilli Ada'sı başta olmak üzere Anadolu ve Rumeli'nin bir çok bölgesine halkı irşâd gayesiyle göndermiştir. Herbirisi bir çalışmaya konu teşkil edebilecek bu halîfelerden bir kaç tanesi şunlardır:[83]

Alîmî Efendi, Kutb Ahmed Efendi, Ümmî Sinanzâde Hasan Efendi, Şakâyık'ı zeyleden Şeyhî Mehmed Efendi'nin babası Şeyh Hasan Feyzî Efendi[84], Esircizâde Hüseyin Efendi, Bülbülcüzâde Şeyh Abdülkerim Efendi, Şeyh Mehmed Nazmî Efendi[85].

Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi, Şa'bâniyye'den Karabaş Velî Ali Alâeddîn-i Atvel, *Zeyl-i Şakâik* müellifi Şeyhî Mehmed Efendi gibi zamânın bir çok ilim ve irfan erbâbı da Nûri Efendi'den tefeyyüz etmiş, muhiblerinden olmuşlardır[86].

D-Eserleri

Abdülahad Nûri Efendi, İslâmî ilimleri tahsil edip Arapça bilgisini kitap te'lîf edecek seviyeye getirdikten sonra genç sayılabilecek bir yaşta kitap yazmaya başlamış ve otuza

77) Bk. Nazmî, 277-308.

78) Bk. Nazmî, 234-35.

79) Nazmî, 243.

80) Nazmî, 267.

81) Bk. Nazmî, 230-231.

82) Nazmî, 267.

83) Bir kısmının hayatı hakkında toplu bilgi için bk. Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 212 vd.

84) Ali Osman Coşkun, Gazi Üniv. Sos. Bil. Enst.'nde *Simkeşzâde Feyzî ve Divanı* isimli bir doktora tezi hazırlamıştır (Ankara 1990). Simkeşzâde Feyzî Efendi'nin Şeyhi Nûri Efendi için yazdığı mersiye için bk. Mustafa İsen, "Mutasavvıflara Sufî Şairlerce Yazılan Mersiyeler ve Sufî Düşüncesine Göre Ölüm", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 7 (1991-92), 317-323.

85) Osman Türer, Ankara Üniv. İlahiyat Fak.'nde *Şeyh Mehmed Nazmî, Hayatı, Eserleri ve Hediyyetü'l-İhvân'ı* isimli bir Doktora Tezi hazırlamış (Ankara 1982) ve bu tezin araştırma bölümünden oluşan ilk kısmı Kültür Bakanlığı tarafından *Türk Mutasavvıf ve Şairi Muhammed Nazmî* adıyla yalımlanmıştır (Ankara 1988).

86) Geniş bilgi için bk. Nazmî, 308-344.

yakın risâle ve kitap kaleme almıştır. Onun eserleri hakkında bilgi veren kaynaklardan Kâtip Çelebi eserlerinin sayısını 18 adet gösterirken[87], Vassaf 28[88], Bursalı Mehmed Tahir[89] bu sayıyı 28, Hocazâde, *Ziyâret-i Evliyâsı*'nda 17, İsmail Paşa[90] 27, Brockelmann ise[91] 19 olarak kaydetmektedir.

Nûri Efendi'nin kaynaklarda ismi geçen eserlerinden on beş tanesinin muhtelif nüshaları tesbit edilmiştir. Aşağıda bunlar kaydedilecek, kaynaklarda ismi geçen fakat henüz ulaşamadığımız eserlerine de işaret edilecektir[92].

a- Arapça Eserleri

1. *Mir'âtü'l-Vücûd ve Mirkâtü'ş-Şühûd.*[93]

2. *Riyâzü'l-Ezkâr ve Hıyâzü'l-Esrâr.* [94]

3. *Hikmetü't-Teârüz fî Sûreti't-Tenâkuz.*[95]

4. *Te'dîbü'l-Mütemerridîn fî İslâmi'l-Ebeveyn.*[96]

5. *Risâletün fî Tayyi'l-Mekân.*[97]

6. *Risâletün Müteallikatün bi-Kavlihî Te'âlâ "Ve en leyse li'l-insâni illâ mâ se'â".* [98]

7. *İsbâtü'l-lm ve'ş-Şuûr li men Kâne min Ehli'l-Kubûr..*[99]

8. *İnkâzü't-Tâlibîn an-Mehâvi'l-Gâfilîn.*[100]

9. *el-Adlü ve'l-İksât beyne't-Tefrît ve'l-İfrât.* [101]

10. *Kasmu'l-Mübtediîn bi-Sinâni's-Sünne.*[102]

87) Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-Vüsûl ilâ Tabakâti'l-Fühûl*, Süleymaniye, Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1887.

88) Vassaf, III, 368.

89) Bursalı, I, 121-122.

90) İsmail Paşa, I, 493.

91) Carl Brockelmann, *Geschischte der Arabischen Litteratur Supplementband*, I-III, Leiden 1937-42, II, 662.

92) Eserlerinin toplu olarak tanıtımı için bk. Akkaya, 71 vd.

93) Süleymaniye, Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 1193; aynı Ktp., Esad Efendi, nr. 3614; aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2341; aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2905; aynı Ktp., Reşid Efendi, nr. 457; aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 1061; aynı Ktp., Ragıp Paşa, nr. 714; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin, nr. 1827. Adı geçen eser üzerine tarafımızdan yüksek lisans tezi yapılmıştır (Marmara Üniv. Sos. Bil. Enst., 1993).

94) Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 212; aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2575; aynı Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 1193; aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2438; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin, nr. 1827; Edirne Selimiye Ktp., nr. 1113.

95) Köprülü Ktp., nr. 1590.

96) Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3612; aynı Ktp., Pertev Paşa, nr. 628; aynı Ktp., Fatih, nr. 5293; aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2088; İstanbul Üniversitesi Ktp., Arapça Yazma, nr. 4261; Selimağa Ktp., Hüdâi Efendi, nr. 960; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin, nr. 1827.

97) Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1446; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin, nr. 1827.

98) Beyazıt Ktp., Veliyyüddin, nr. 1827/8.

99) Beyazıt Ktp., Veliyyüddin, nr. 1827/7.

100) Beyazıt Ktp., Veliyyüddin, nr. 1827/9.

101) Beyazıt Ktp., Veliyyüddin, nr. 1827/4.

102) Süleymaniye Ktp., Pertevniyal, nr. 96; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin, nr. 1827/2.

b- Türkçe Eserleri

1. *Terceme-i Te'dîbü'l-Mütemerridîn.*[103]

2. *er-Risâletü's-Semâ'iyyeti'l-Mülzimeti li'l-Münkirîn.*[104] (*Terceme-i Risâle-i Devrâni's-Sûfiyye*[105]. olarak da bilinir.)

3. *Risâlętün fî Hakkı Devrâni's-Sûfiyye.* (Abdülahad Nûri'nin yegane matbu eseridir. İstanbul'da litografya baskısı yapılmıştır. Tarihsizdir.)

4. *Silsilenâme-i Abdülahad Nûri.*[106]

5. *Dîvân.*[107]

Kaynaklarda müstakil bir eser gibi gösterilen, aslında diğer eserleri içerisinde birer bölüm niteliğinde olanlar: *Risâletü'l-Evliyâ ve Hayâtü'l-Hızır ve İlyâs ve Îsâ ve İdrîs, Kasmu'l-Mübtediîn* içinde; *Risâletün fî Cevâz-i Edâ-i'n-Nevâfili bi'l-Cemâati, el-Adlü ve'l-İksât beyne't-Tefrît ve'l-İfrât* içinde; *Risâletün fî nef'i Mesâiyi'l-Ahyâi li'l-Emvât, İsbâtü'l-lim ve'ş-Şuûr li men Kâne min Ehli'l-Kubûr* içinde; *İsbâtü'l-Vâcib fî Mâhiyeti'l-Vücûd, Mir'âtü'l-Vücûd ve Mirkâtü'ş-Şühûd* içinde yer almaktadır. *Risâletün fî Şürûti Talebi'l-İlmi'n-Nâfi' ile İnkâzü't-Tâlibîn* ise aynı risâlenin başka isimleridir.

Kaynaklarda ismi kaydedilip henüz ulaşamadığımız eserleri de şunlardır: *Şerh-i Erbaîniyyât fi'l-Ehâdîsi ve'l-Ebyâti ve'l-Hikâyât, Risâletün fî Şerâiti İsticâbeti'd-Duâ, Risâletün fî Muhabbeti'l-Abdi li-Rabbihi, Risâletün fî Hakîkati Leyleti'l-Kadr, Risâlet "mâ Arefnâk", Şerh-i Kelimât-ı Kümmeyl b. Ziyâd, Risâletün fî Beyâni Merâtibi Ma'rifeti'r-Rahmân, Risâletü'l- Itriye fi'l-Hakîkatü'l-Kaderiyye, Hüccetü'l-Vidâd ve Hıccetü'l-Fu'âd, Dürer-i Nûri, Risâletü'd-Tâc, Vâridât, Risâletün fi'r-Reddi alâ-men Enkera İntifâ'a Ba'zi'l-Mü'minîn bi-Sa'yi Ba'zı İhvânihim, Risâletün fi'l-Kelâmi alâ-Ba'zı yâtin mine'l-Kur'âni'l-Kerîm, Risâletün Müteallikatün bi-Kavlihî Te'âlâ "Kul in-Küntüm Tuhıbbûne'llâhe fe'ttebi'ûnî Yuhbibkümü'llâh.*

Sonuç

Abdülahad Nûri Efendi, XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış ve hayatının büyük bir kısmını İstanbul'da geçirmiş âlim ve şâir bir sûfîdir. Halvetiyye tasavvuf mektebine mensup, bu tarîkat içerisinde bir şûbe te'sis edecek kadar etkili; hatipliğive ve mürşidliğiyle saygın bir mutasavvıftar.

103) Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3605; aynı Ktp., Esad Efendi, nr. 3603; aynı Ktp., Pertevniyal, nr. 96/11; aynı Ktp., Çelebi Abdullah, nr. 196; İstanbul Üniversitesi Ktp., Türkçe Yazma, nr. 1738; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin, nr. 1827/5.

104) Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin, nr. 3602/5.

105) Süleymaniye Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 3172; aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 3122; aynı Ktp., Esad Efendi, nr. 1434.

106) Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah, nr. 172.

107) İstanbul Üniversitesi. Ktp., Türkçe Yazma, nr. 483; İstanbul Üniversitesi Ktp., Türkçe Yazma, nr. 510; aynı Ktp., Türkçe Yazma, nr. 1350; Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 1039; aynı Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 159; aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 3484; aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 3586; İstanbul Belediye Ktp., Yazmalar, nr. 474; aynı Ktp., Yazmalar, nr. 100; Selim Ağa Ktp., Hüdai Efendi, nr. 1875/21.

Yaşadığı dönemde tekkeler ve mensuplarına karşı amansız bir mücadele sergileyen "Kadızâdeliler"e karşı sözlü ve yazılı olarak karşı koymuş, Şerî'at'a sıkı sıkıya bağlı samimî ve tavizsiz bir âlimdir. Bunun yanında felsefî yönden "Vahdet-i Vücûd" nazariyesini benimsemiş ve buna dair *Mir'âtü'l-Vücûd ve Mirkâtü'ş-Şühûd* adlı eserini kaleme almıştır[108]. Gerek yetiştirdiği halîfeler gerekse yazdığı eserler göz önüne alındığında bu özelliği hemen anlaşılabilecektir.

Genç yaşında İslamî ilimler, Arapça ve Farsça'yı tahsil etmiş, yine genç denebilecek bir yaşta disiplinli yaşantısıyla tasavvufî merhaleleri kat ederek "hilâfet makâmı"nı elde etmiştir. Bir taraftan müntesiplerini sülûk ettirirken diğer taraftan da selâtîn camilerinde yaptığı vaazlarla halkı irşad etmeye devam etmiştir.

Tasavvufî kişiliği yanında aynı zamanda kudretli bir şâirdir. Yunus Emre tesirini neredeyse her şiirinde hissettirir. "Tekke şâiri" vasfı yanında *Dîvân*'ıyla da, devrinin "divân" şairleri arasında belli bir yer edinmiştir.

108) Abdülahad Nûri'nin bu eseri Abdülganî en-Nablûsî tarafından *İtlâku'l-Kuyûd fî Şerhi "Mir'âti'l-Vücûd"* adıyla şerhedilmiştir. Bu şerhin nüshaları için bk. Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 332; Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâi Efendi, nr. 321; Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Ktp., İsmail Saib, nr. 1. 234, 1. 5172 ve 1. 803; Kahire, Dâru'l-Kütübi'l-Mısrıyye, *Tasavvuf*, nr. 275.